

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-210>

УДК 331.5:338.1:316.4

СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ РОБОЧОЮ СИЛОЮ В УМОВАХ ДОВГОТРИВАЛОЇ ВІЙНИ

STATE, PROBLEMS AND PROSPECTS OF PROVISION OF UKRAINIAN INDUSTRY WITH LABOR FORCE UNDER CONDITIONS OF A LONG-TERM WAR

Новікова Ольга Федорівна

доктор економічних наук, професор,
Інститут економіки промисловості НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8263-1054>

Остафійчук Ярослав Васильович

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут економіки промисловості НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2495-4100>

Панькова Оксана Володимирівна

кандидат соціологічних наук, доцент,
Інститут економіки промисловості НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2003-8415>

Novikova Olga, Ostafiichuk Yaroslav, Pankova Oksana

Institute of Industrial Economics of National academy of sciences of Ukraine

Статтю присвячено аналізу стану, ключових тенденцій, загроз та викликів в сфері забезпеченості української промисловості робочою силою в умовах довготривалої війни, а також обґрунтуванню напрямів діяльності щодо подолання цих загроз. З огляду на обмеженість державної статистичної інформації в умовах воєнного стану основою аналізу стали відкриті джерела – аналітичні звіти, експертні дослідження (керівників підприємств), консенсус-прогнози тощо. Авторами статті основну увагу приділено оцінці стану, динаміці змін кадрового складу працівників промисловості України, акцентовано на зростаючому дефіциті робочої сили в період повномасштабної збройної агресії. Проведений аналіз дозволив визначити та обґрунтувати напрями та завдання щодо стійкості вітчизняної промисловості в умовах війни з позицій її кадрового забезпечення, які сприятимуть вирішенню цієї проблеми в коротко- та середньостроковій перспективі, а саме: 1) бронювання працівників промислових підприємств (перш за все оборонно-промислового комплексу (ОПК) від мобілізації; 2) розробка та запровадження політики й практик розширення інклюзивності ринку праці, програм залучення військового та цивільного населення (людей старшого віку, жінок, внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій - ветеранів та людей з інвалідністю на ринок праці, на промислові підприємства та інші.

Ключові слова: промисловість України, робоча сила, ринок праці, воєнний стан.

The article contains a study of the problem of providing Ukrainian industry with labor force under conditions of a long-term war. The article is aimed at analyzing the state of provision of Ukrainian industry with labor, identifying the main problems, risks and threats to its sustainability under conditions of a protracted war; substantiation of priority areas and tasks of staffing the Ukrainian industry. Given the limitations of state statistical information under martial law, the analysis was based on open sources – analytical reports, the results of numerous empirical studies, in particular, expert surveys of enterprise managers, consensus forecasts, etc. The employment trends in the domestic industry identified by the authors showed that the growth of labor shortage is a threatening and chronically unsolvable problem, which was critically exacerbated in the conditions of a protracted war. This problem is currently a significant threat to the stability of the industrial sector of the national economy and its further post-war recovery. The carried-out analysis allowed to identify and substantiate the fields and tasks to ensure the sustainability of Ukrainian industry under conditions of a long-term war from the standpoint of its staffing. Their implementation will contribute to solving this problem in the short and medium term. The main among them are: 1) reservation of employees of industrial

enterprises (primarily the military-industrial complex (MIC)) from mobilization; 2) movement of labor force from other types of activities; 3) involvement of certain categories of the working population in the needs of the labor market in Ukrainian industry (youth, women), providing these categories with opportunities for retraining and advanced training; 4) development and implementation of policies and practices to expand the inclusiveness of the labor market, programs to attract the military and civilian population (older people, women, internally displaced persons (IDPs), combatants - veterans and people with disabilities to the labor market, industrial enterprises, etc.); 5) creating conditions in Ukraine for the return to their homeland of Ukrainians who were forced to migrate to other countries due to the full-scale invasion; 6) optimization of the use of available labor force involved in the industrial sector through an increase in labor productivity.

Keywords: industry of Ukraine, labor force, labor market, martial law.

Постановка проблеми. Актуальність питання забезпечення вітчизняної промисловості робочою силою та її адаптації до зовнішніх і внутрішніх викликів зростає впродовж останніх десятиліть. Як свідчать дослідження, в Україні має місце виражена тенденція до поглиблення дефіциту кваліфікованих працівників, що стримувало нарощування виробництва в періоди економічного зростання. Цьому сприяли недостатня популярність інженерно-технічних спеціальностей та професійно-технічної освіти серед шукачів роботи, що призводить до нестачі молодих кваліфікованих кадрів; високий рівень трудової міграції; висока диференціація в рівні оплати праці, що викликала відтік кваліфікованих кадрів і зниження попиту на професійну освіту за робочими спеціальностями; низька якість робочих місць, що призводила до високої плинності робочої сили; тривалий час набуття спеціальних професійних навичок і багато інших факторів, що провокували дисбаланси на ринку праці [20, с. 5].

В умовах війни проблема дефіциту робочої сили набуває ще більшої актуальності та нового контексту, оскільки затяжні військові дії вносять суттєві зміни у функціонування національної економіки в цілому та ринку праці зокрема, а перспективи на майбутнє залишаються невизначеними. Війна створила надзвичайні виклики для ринку праці, зокрема втрату кадрів унаслідок міграції та мобілізації, а також зміни у структурі зайнятості. Така ситуація потребує обґрунтованої оцінки й ефективного державного втручання, спрямованого на покращення ситуації із забезпеченням вітчизняної промисловості робочою силою. В свою чергу, вирішення цього завдання потребує комплексної оцінки поточного стану, тенденцій, основних проблем в цій сфері в умовах довготривалої війни.

В поточній ситуації регулярним джерелом інформації щодо ситуації на ринку праці, в тому числі із забезпеченістю промисловості робочою силою, є дослідження Національ-

ного банку України (НБУ) «Дослідження очікувань підприємств України» [5].

Державна служба статистики України (ДССУ) опублікувала результати дослідження «Стан ділової активності підприємств» [4]. Вони висвітлюють очікування щодо кадрового забезпечення за окремим видами економічної діяльності, у тому числі виділяють промисловість. Інформацію, яку надають вказані джерела, доповнюють інші періодичні та одноразові дослідження. Наприклад, Європейської Бізнес Асоціації (ЕБА), Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД), що проводить щомісячні опитування підприємств із застосуванням підходу кон'юнктурних досліджень (або Business Tendency Survey) для оцінки суджень та очікувань основних економічних агентів щодо зміни основних показників їх діяльності, у тому числі кадрового забезпечення, та короткострокові прогнози щодо майбутніх їх змін [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Повномасштабна війна проти України спричинила руйнівні наслідки, які скоротили і обмежили діяльність вітчизняного промислового комплексу. Багато підприємств було пошкоджено та зруйновано, багато – призупинили свою діяльність або були змушені релокуватися до інших регіонів і країн. Аналіз впливу війни для вітчизняну промисловість досліджують фахівці Інституту економіки промисловості НАН України – О. Амоша, Ю. Залознова, О. Новікова, Д. Череватський, [16], В. Антонюк [2], Н. Азьмук [1], І. Підоричева [3], Л. Збаразська [8]; фахівці Інституту регіональних досліджень НАН України ім. М. І. Долішнього [12], а також Інституту економіки та прогнозування НАН України [19]. Варто відмітити також дослідження ринку праці та робочої сили в Україні за підтримки міжнародних структур [23]. Загальний контекст досліджень поєднує в собі декілька складових, зокрема – подолання руйнівних наслідків війни, питання прискореної євроінтеграції України, вплив ключових світових мегатрендів в сфері промисловості

(вплив цифровізації), формування адекватних сучасним умовам засад державної промислової політики тощо. Однак, при всьому розмаїтті наукових джерел, питання забезпечення вітчизняної промисловості робочою силою все ж досліджено недостатньо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз стану забезпеченості вітчизняної промисловості робочою силою, визначення основних проблем, ризиків та загроз для її стійкості в умовах зatoryжної війни; обґрунтування пріоритетних напрямів та завдань кадрового забезпечення вітчизняної промисловості

Виклад основного матеріалу дослідження.

Тенденції зайнятості у вітчизняній промисловості. Аналіз існуючих офіційних статистичних даних, результатів досліджень щодо оцінки стану вітчизняного ринку праці свідчить про його поступову стабілізацію й адаптацію до умов воєнного стану, ризиків, загроз війни. Відновлення ринку праці відбувається нерівномірно в розрізі галузей та регіонів, що відображає зміни в структурі економіки. Фахівці зауважують, що обвал економіки в 2022 р. (падіння ВВП перевищило 30%) сформував дуже низьку базу порівняння для наступних років¹. На сьогодні, незважаючи на позитивні зрушення протягом 2023–2024 рр., стан економіки України, зокрема, ринку праці залишається складним і розбалансованим: на фоні зростання зайнятості галузеві, територіальні й освітньо-кваліфікаційні диспропорції поглиблюються, що утримує безробіття на значно вищому рівні, ніж до вторгнення, а також загострює складнощі з пошуком кваліфікованих працівників.

Наявні оцінки, зокрема консенсус-прогнози Мінекономіки України [10], за браку офіційних статистичних даних містять лише загальні оціночні показники кількості зайнятих економічною діяльністю без їх галузевого розподілу. Наразі чи не єдиним офіційним джерелом інформації, яке дозволяє оцінити величину та тенденції зміни кількості зайнятих у промисловості, є адміністративні дані Пенсійного фонду України (ПФУ) про застрахованих осіб [18]. Згідно з ними, середньорічна кількість офіційних працівників в Україні у 2021 р. становила 11,4 млн осіб, 2022 р. зменшилася до 9,5 млн осіб, після чого в 2023 р. практично не змінилася (табл. 1). Водночас у промисло-

вості в 2023 р. середньорічна кількість працюючих порівняно з попереднім роком скоротилася на 6,1%, у результаті чого її частка в загальній чисельності офіційно зайнятого населення зменшилася з 18,6% у 2021 р. до 16,4% у 2023 р.

Оцінки дефіциту робочої сили. У 2022 р. високі безпекові ризики діяльності стримували плани щодо нарощення кількості працівників. Загалом в умовах різкого скорочення виробництва для працедавців пошук робочої сили не був пріоритетною проблемою. Так, за опитуванням НБУ щодо ділових очікувань підприємств у IV кварталі 2022 р., брак працівників зазначали як обмежуючий чинник для розвитку підприємства лише 13,8% керівників підприємств (майже удвічі менше, ніж до повномасштабної війни) [13]. До того ж за результатами опитувань НБУ, упродовж 2023 р. більшість роботодавців (51%) засвідчили, що кількість їхніх працівників не змінювалася, або навіть в незначній мірі скорочувалася (так відповіли 35% респондентів; скорочення становило в середньому 6% штатних працівників) [14]. Однак за видами економічної діяльності усе більше підприємств відчують нестачу кваліфікованих працівників, хоча оцінки відчутно різняться в залежності від галузевої приналежності підприємств (рис. 1).

У важкому стані опинилися підприємства будівельної галузі, енергетики, добувної та переробної промисловості, зважаючи на те, що кількість кваліфікованих кадрів тут не лише зменшилася, а й відбулося закриття підприємств через руйнівні наслідки війни. Ці тенденції свідчать про значні структурні дисбаланси на ринку праці.

У 2023 р. проблема нестачі кваліфікованих працівників значно загострилася. За опитуванням щодо ділових очікувань підприємств НБУ у IV кварталі 2023 р., частка тих, хто зазначив негативний вплив на свою діяльність чинника «брак кваліфікованих працівників», зросла до 34,0%, а серед підприємств переробної промисловості – до 45,4%. За результатами опитування Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) [22] у вересні 2023 р. уже 37% опитаних назвали серед основних проблем бізнесу брак робочої сили внаслідок призову та/або виїзду співробітників; 25% респондентів зазначили, що знайти кваліфікованих працівників стає все важче [14].

Надалі проблема браку кваліфікованих працівників мала тенденцію до загострення. Так, за даними Європейської бізнес-асоці-

¹ Консенсус-прогноз – це усереднені значення основних прогнозних показників економічного і соціального розвитку України, які розраховані як медіана на основі експертних оцінок учасників опитування – провідних фахівців у сфері макроаналізу та прогнозування [10].

Таблиця 1

Середньорічна кількість офіційно працюючих осіб, тис.

	2021	2022	2023	2023 до 2022, %
Всього	11 367,8	9 506,9	9 506,1	83,6
Промисловість	2 117,4	1 657,9	1 556,8	73,5

Джерело: розраховано за даними ПФУ [18]

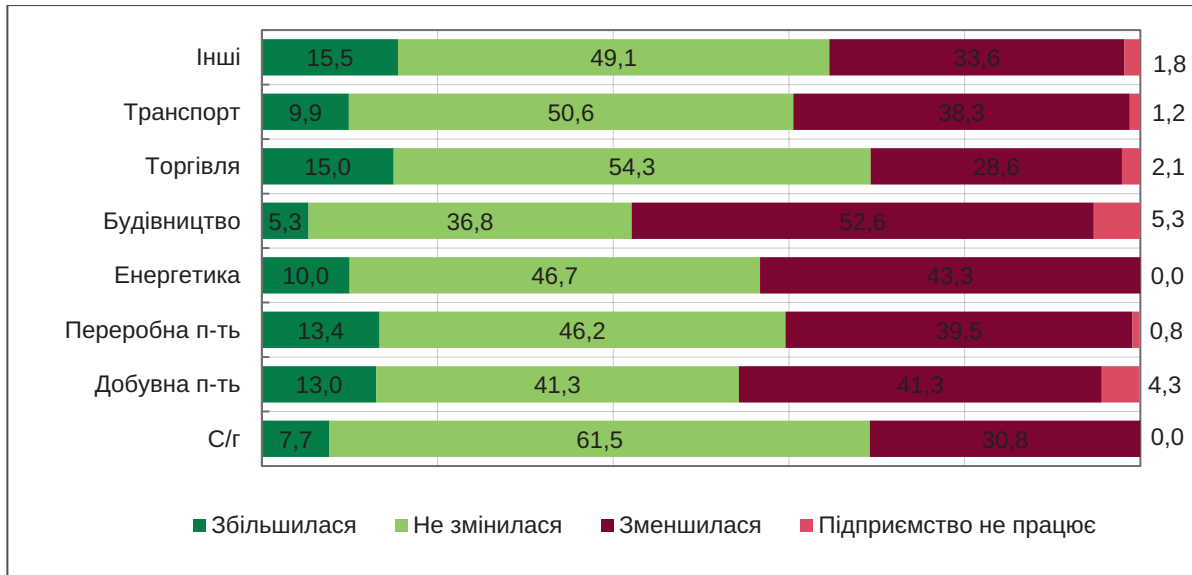

Рис. 1. Зміна кількості працівників протягом I-III кварталів 2023 року за видами діяльності, % до тих, хто відповів

Джерело: складено авторами за джерелом [14]

ації, на квітень 2024 р. з кадровими труднощами стикалися 74% опитаних роботодавців (+19 в.п. порівняно з осінню 2023 р.), не відчувають дефіциту кадрів 7% підприємств (-5 в.п.) [20]. Згідно з даними опитування НБУ за III квартал 2024 р., 55,8% опитаних підприємств добувної промисловості і розроблення кар'єрів та 58,4% підприємств переробної промисловості вказали на вагомість цього фактору для їх розвитку (табл. 2). При цьому в ієрархії негативних факторів розвитку він перемістився на другу позицію, поступаючись лише системному фактору «воєнні дії та їх наслідки».

Станом на II квартал 2024 року очікування підприємств щодо зміни кількості працівників на їхніх підприємствах у наступні 12 місяців продовжують погіршуватись: баланс відповідей – «мінус» 10,7% (у I кварталі 2024 року – «мінус» 6,3%). Найпесимістичнішими у своїх оцінках є підприємства добувної промисловості (баланс відповідей «мінус» 25,6%).

У жовтні 2024 року дефіцит робочої сили на ринку праці продовжує зростати. Так, НБУ

у своєму Інфляційному звіті відзначає [15], що у III кварталі 2024 року попит на працівників, вимірюваний кількістю вакансій на сайтах пошуку роботи, і надалі зростає завдяки подальшому відновленню економічної активності, причому кількість вакансій в абсолютному вимірі була найбільшою з початку повномасштабного вторгнення, а зростання відбувалося практично за всіма професіями. Лідерами попиту є робітничі спеціальності, сфера обслуговування та роздрібна торгівля. Міністерство оборони України спільно з Robota.ua розпочали співпрацю з Державним центром зайнятості. Відтепер пропозиції про роботу військові частини розміщуватимуть і на Єдиному порталі вакансій Державної служби зайнятості.

Отже, фактично всі доступні для аналізу джерела інформації свідчать про те, що зростання дефіциту робочої сили в промисловості є загрозливою стійкою тенденцією. Якщо цю проблему в умовах затяжної війни не вирішити, це вкрай обмежить можливості відновлення, негативно вплине на стійкість націо-

Таблиця 2

**Частка підприємств (%), які «брак кваліфікованих працівників»
внесли до найбільш впливових факторів,
що обмежують спроможність підприємства збільшувати виробництво, %**

	Всього, підприємства	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	Переробна промисловість	Постачання електроенергії, газу, пари, водопостачання, каналізація, поводження з відходами
I квартал 2022*	26,1	26,8	25,2	6,7
II квартал 2022	14,0	13,2	14,9	6,7
III квартал 2022	15,3	14,6	17,9	9,1
IV квартал 2022	13,8	11,9	20,3	6,5
I квартал 2023	19,4	22,2	30,8	5,9
II квартал 2023	24,5	31,3	30,0	5,9
III квартал 2023	25,6	27,7	35,5	12,9
IV квартал 2023	34,0	26,1	45,4	23,3
I квартал 2024	37,8	36,4	56,7	13,3
II квартал 2024	39,8	45,5	52,0	18,8
III квартал 2024	45,8	55,8	58,4	25,8

*Опитування проводилось до початку війни (з 31 січня до 23 лютого).

Джерело: складено за даними НБУ [6; 14]

нальної економіки, її промисловий сектор. Тому потрібно шукати такі шляхи та варіанти розв'язання цієї проблеми, які можуть бути реалізовані вже зараз. У першу чергу необхідно проаналізувати можливості поліпшення ситуації з кадровим забезпеченням промисловості за рахунок:

- бронювання працівників промислових підприємств від мобілізації, в першу чергу які відносяться до оборонно-промислового комплексу [11];

- перетікання робочої сили з інших видів діяльності;

- залучення окремих категорій населення до потреб ринку праці, вітчизняної промисловості (молоді, жінок, осіб передпенсійного й старшого віку, ВПО, учасників бойових дій (УБД) – ветеранів, інвалідів, інших категорій); надання цим категоріям можливостей для перепідготовки та підвищення кваліфікації;

- створення умов для повернення на батьківщину українців, які вимушено мігрували до інших країн через повномасштабну війну;

- оптимізація використання наявної робочої сили, задіяної у промисловому секторі через підвищення продуктивності праці.

Вкрай важливою для вітчизняної промисловості є розробка та впровадження держав-

них, регіональних, місцевих політик і практик *розширення інклюзивності ринку праці*, програм залучення військового та цивільного населення [1] (людей старшого віку, жінок, внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, ветеранів та людей з інвалідністю на ринок праці, на промислові підприємства).

Залучення людей старшого віку. У пошуках резервів робочої сили увагу привертають групи населення, які мають нижчий рівень участі в ринку праці. За віковим профілем це – молодь та населення старшого віку. За даними спеціального дослідження Gradus Research «Професійна мобільність українців на тлі кризи людського капіталу», яке було проведене у жовтні 2024 р., [17] значна частина опитаних (70%) готова продовжувати працювати після досягнення пенсійного віку, якщо буде забезпечено гідний рівень оплати, гнучкий графік роботи та доступ до медичних послуг. Це створює додатковий потенціал для наповнення ринку праці робочою силою.

Підвищення рівня залученості жінок до потреб ринку праці. За результатами цього ж дослідження виявлено, що характерною тенденцією для ринку праці України протягом 2023 та 2024 рр. стало зростання зайнятості жінок, опануванням, залучення та заміщення

ними чоловічих професій. Така тенденція створює передумови стійкості для повоєнного відновлення промисловості України [17].

Залучення до роботи учасників бойових дій (УБД), ветеранів та людей з інвалідністю. Аналіз результатів досліджень засвідчує поступове зростання зацікавлення роботодавців до залучення УБД, ветеранів та осіб з інвалідністю. Майже 60 % роботодавців не бачать перешкод у працевлаштуванні осіб з інвалідністю [17]. В Україні 1 млн 300 тис ветеранів, з них не менше 800 тис.– це учасники бойових дій (УБД), решта – особи з інвалідністю внаслідок війни та учасники війни. За оцінками фахівців, на ринок праці загалом можна залучити щонайменше 1 млн працездатних осіб з інвалідністю. Це складне завдання, яке потребує реалізації програм реінтеграції та перенавчання даної групи населення, особливо демобілізованих, створення сприятливих робочих місць для залучення їх до праці [2].

Висновки.

1. Повномасштабна затяжна війна проти України завдала величезної шкоди вітчизняній економіці та промислому комплексу, що спричинило подальше падіння промислового виробництва. Збереження держави, підвищення обороноздатності та забезпечення перемоги у війні з РФ неможливе без відродження, модернізації та розвитку промисловості України.

2. Ситуація із забезпеченням української промисловості робочою силою є вкрай складною, має тенденцію до погіршення, що спричинено руйнівним впливом повномасштабної війни. Це призвело до масової мобілізації зайнятих в промисловості чоловіків, масового виїзду працездатного населення за кордон, інвалідизації населення та інших руйнівних наслідків. Зростання дефіциту робочої сили в промисловості залишається стійкою негативною тенденцією, яка в умовах війни різко загострилася і набула критично важливого значення з позицій стійкості як вітчизняної промисловості, так і національної економіки в цілому.

3. Критично важливою проблемою є забезпечення вітчизняної промисловості

робочою силою. Для цього ми пропонуємо вирішити такі пріоритетні завдання:

– розробка та впровадження державних, регіональних, місцевих політик і практик *розширення інклюзивності ринку праці*, програм залучення військового та цивільного населення (людей старшого віку, жінок, внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, ветеранів та людей з інвалідністю на ринок праці, на промислові підприємства);

– модернізація старих і створення нових робочих місць у промисловості, які мають відповідати сучасному рівню технологічного розвитку, бути безпечними та гідно оплачуваними, формування умов для професійного зростання;

– розробка та впровадження цілеспрямованої політики з комплексом дієвих механізмів і стимулів повернення вимушених зовнішніх мігрантів;

– забезпечення активної політики залучення до сфери промислової діяльності пасивної частини працездатного населення, у тому числі інвалідів шляхом їх реінтеграції та перенавчання;

– оптимізація використання наявної робочої сили, задіяної у промисловому секторі через підвищення продуктивності праці.

Реалізація запропонованих напрямів та завдань дозволить пом'якшити гостроту проблем із забезпеченістю української промисловості робочою силою.

Проведений авторами аналіз стану забезпеченості вітчизняної промисловості робочою силою, визначення основних проблем і ризиків для стійкості вітчизняної промисловості та національної економіки країни в умовах війни на підґрунті синтезу статистичної інформації та емпіричної бази даних дозволяє продіагностувати реальний стан в цій сфері. На цій інформаційно-аналітичній основі вибудувати обґрунтовані стратегічні й тактичні рішення щодо кадрового забезпечення вітчизняної промисловості. В цьому плані актуалізованим є запит на подальше проведення більш комплексних та різновекторних досліджень, які мають зосереджуватися на регіональних, місцевих, галузевих аспектах кадрового забезпечення вітчизняної індустрії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азьмук Н. А. Кадровий потенціал промисловості України: виклики та напрями посилення резильєнтності. *Проблеми економіки*. 2024. № 1. С. 20–27. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-1-20-27>
2. Антонюк В. П. Проблеми розвитку промисловості України та її кадрового забезпечення в умовах війни. *Економіка промисловості*. 2024. № 1 (105). С. 55–79. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2024.01.055>

3. Від кризи до зростання: уроки ЄС для промислового відновлення України: колективна монографія / за ред. д.е.н., проф. В. А. Омеляненка. НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2024. 198 с.
4. Державна служба статистики України. Стан ділової активності підприємств. URL: <https://stat.gov.ua/uk/datasets/stan-dilovoyi-aktyvnosti-pidpryyemstv>
5. Ділові очікування підприємств України та регіонів (опитування керівників підприємств України у IV кварталі 2022 р.). Випуск № 4 (68) Департамент статистики та звітності Національного Банку України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/BOS_2022-Q4.pdf?v=10
6. Ділові очікування підприємств України та регіонів (опитування керівників підприємств України у III кварталі 2023 р.). Випуск № 3 (71) Департамент статистики та звітності Національного Банку України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/BOS_2023-Q3.pdf?v=10
7. Ділові очікування підприємств України та регіонів (опитування керівників підприємств України у II кварталі 2024 р.). Випуск № 2 (74) Департамент статистики та звітності Національного Банку України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/BOS_2024-Q2.pdf?v=10
8. Збаразська Л. О. Сучасні парадигми та мегатренди промислового розвитку. *Економіка промисловості*. 2023. № 1. С. 5–30.
9. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Дослідження. URL: http://www.ier.com.ua/ua/areas_of_research
10. Міністерство економіки України. Консенсус-прогноз. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=767c9944-87c0-4e5a-81ea-848bc0a7f470&tag=Konsensus-prognoz>
11. Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України. Розширили перелік критеріїв для бронювання працівників ОПК. URL: <https://mspu.gov.ua/news/rozshyryly-perelik-kryteriiv-dlia-broniuvannia-pratsivnykiv-opk>
12. Наукові засади структурної трансформації промислового сектора економіки: міжнародний, національний та регіональний виміри: монографія; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; наук. редактор д.е.н., проф. С.О. Іщук. Львів, 2023. 191 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20230003.pdf>
13. Національний Банк України. Інфляційний звіт. Січень 2023. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q1.pdf?v=6
14. Національний Банк України. Інфляційний звіт. Жовтень 2023. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q4.pdf?v=10
15. Національний Банк України. Інфляційний звіт. Жовтень 2024. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q4.pdf?v=10
16. Оцінка проблем і можливостей забезпечення промисловості робочою силою в умовах воєнного стану та повоєнної розбудови України: наукова доповідь / О. Ф. Новікова, Ю. С. Залознова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2024. 108 с. URL: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/application/pdf/nd_promyslovist_2024-2_compressed.pdf
17. Професійна мобільність українців на тлі кризи людського капіталу. Спеціальне дослідження Gradus Research для КМЕФ 2024. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/professional-mobility-of-ukrainians-amid-the-human-capital-crisis/>
18. Звіт про роботу органів пенсійного фонду України у I півріччі 2024 року. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2167075-zvit-pro-robotu-organiv-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-i-pivrichchi-2024-roku/>
19. Стратегічне планування повоєнного промислового розвитку: нові детермінанти та імперативи: колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук Л. В. Дейнеко ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. Київ, 2024. 164 с.
20. Три чверті роботодавців відчують дефіцит кадрів в Україні. Дослідження ринку праці України, проведене Європейською Бізнес Асоціацією у 2024 р. URL: <https://eba.com.ua/try-chverti-robotodavtsiv-vidchuvayut-defitsyt-kadriv-v-ukrayini/>
21. Трудові ресурси для повоєнного відновлення України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. Аналітична доповідь Центру Разумкова. Київ, 2024. 229 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/16/2024-Pyshchulina-TRUDJVI-RESURS-UKR-SAIT.pdf>
22. Український бізнес під час війни (щомісячне опитування підприємств). Випуск 15. Липень. 2023. ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій». URL: http://www.ier.com.ua/files/projects/2023/TDF/_NRES_July_2023_FINAL_UA.pdf
23. Karakuts A., Schedrin Yu., Davymuka Ol. Future of Ukraine Workforce Report/ May, 2023 URL: <https://cpd.com.ua/future-of-ukraine-workforce.pdf>

REFERENCES:

1. Azmuk N. A. (2024) Kadrovyi potentsial promyslovosti Ukrainy: vyklyky ta napriamy posylennia rezylentnosti [Human Resources Potential of Ukrainian Industry: Challenges and Directions for Strengthening Resilience]. *Probl. econ*, № 1, pp. 20–27. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-1-20-27> [in Ukrainian]
2. Antoniuk, V. P. (2024). Problemy rozvytku promyslovosti Ukrainy ta yii kadrovoho zabezpechennia v umovakh viiny [Problems of the development of Ukraine's industry and its personnel supply in the conditions of war]. *Econ. promisl.*, 1 (105), pp. 55–79. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2024.01.055> [in Ukrainian]
3. Vid kryzy do zrostantia: uroky YeS dlia promyslovoho vidnovlennia Ukrainy: kolektyvna monohrafiia (2024). [From Crisis to Growth: EU Lessons for Ukraine's Industrial Recovery: Collective Monograph]. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Industrial Economics. Kyiv, 2024. 198 p. [in Ukrainian]
4. State Statistics Service of Ukraine (2024). Stan dilovoi aktyvnosti pidpriemstv. [The state of business activity of enterprises]. Available at: <https://stat.gov.ua/uk/datasets/stan-dilovoi-aktyvnosti-pidpryyemstv> [in Ukrainian]
5. Statistics and Reporting Department of the National Bank of Ukraine (2022). Dilovi ochikuvannia pidpriemstv Ukrainy ta rehioniv (opytuvannia kerivnykiv pidpriemstv Ukrainy u IV kvartali 2022 r.) [Business expectations of enterprises of Ukraine and regions (survey of heads of enterprises of Ukraine in the IV quarter of 2022)]. Issue No 4 (68). Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/BOS_2022-Q4.pdf?v=10 [in Ukrainian]
6. Statistics and Reporting Department of the National Bank of Ukraine (2023). Dilovi ochikuvannia pidpriemstv Ukrainy ta rehioniv (opytuvannia kerivnykiv pidpriemstv Ukrainy u III kvartali 2023 r.) [Business expectations of enterprises of Ukraine and regions (survey of heads of enterprises of Ukraine in the III quarter of 2023)]. Issue No 3 (71). Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/BOS_2023-Q3.pdf?v=10 [in Ukrainian]
7. Statistics and Reporting Department of the National Bank of Ukraine (2024). Dilovi ochikuvannia pidpriemstv Ukrainy ta rehioniv (opytuvannia kerivnykiv pidpriemstv Ukrainy u II kvartali 2024 r.) [Business expectations of enterprises of Ukraine and regions (survey of heads of enterprises of Ukraine in the II quarter of 2024)]. Issue No 2 (74). Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/BOS_2024-Q2.pdf?v=10 [in Ukrainian]
8. Zbarazska, L.O. (2023). Suchasni paradyhmy ta mehatrendy promyslovoho rozvytku [Modern paradigms and megatrends of industrial development]. *Ekon. promisl.*, 1 (101), pp. 5–30. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry.2023.01.005> [in Ukrainian]
9. Institute for Economic Research and Policy Consulting (2024). Doslidzhennia [Researches]. Available at: http://www.ier.com.ua/ua/areas_of_research [in Ukrainian]
10. Ministry of Economy of Ukraine (2024). Konsensus-prohnoz [Consensus Forecast]. Available at: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=767c9944-87c0-4e5a-81ea-848bc0a7f470&tag=Konsensus-prognoz> [in Ukrainian]
11. Ministry of Strategic Industries of Ukraine (2024). Rozshyryly perelik kryteriiv dlia broniuвання pratsivnykiv OPK [The list of criteria for booking defense industry employees has been expanded]. Available at: <https://mspu.gov.ua/news/rozshyryly-perelik-kryteriiv-dlia-broniuvannia-pratsivnykiv-opk> [in Ukrainian]
12. Naukovi zasady strukturnoi transformatsii promyslovoho sektora ekonomiky: mizhnarodnyi, natsionalnyi ta rehionalnyi vymiry: monohrafiia (2023) [Scientific Foundations of Structural Transformation of the Industrial Sector of the Economy: International, National and Regional Dimensions: Monograph]. Institute of Regional Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine named after M.I. Dolishnyi; Lviv, 2023. 191 p. Available at: <https://ird.gov.ua/irdp/p20230003.pdf> [in Ukrainian]
13. National Bank of Ukraine (2023a). Inflatsiynyi zvit. Sichen 2023. [Inflation report. January 2023]. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q1.pdf?v=6 [in Ukrainian]
14. National Bank of Ukraine (2023b). Inflatsiynyi zvit. Zhovten 2023. [Inflation report. October 2023]. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q4.pdf?v=10 [in Ukrainian]
15. National Bank of Ukraine (2024). Inflatsiynyi zvit. Zhovten 2024. [Inflation report. October 2024]. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q4.pdf?v=10 [in Ukrainian]
16. Otsinka problem i mozhlyvostei zabezpechennia promyslovosti robochoiu syloiu v umovakh voiennoho stanu ta povoiennoi rozbudovy Ukrainy: naukova dopovid (2024). [Assessment of problems and opportunities for providing industry with labor force under martial law and post-war development of Ukraine: scientific report]. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Industrial Economics. Kyiv, 2024. 108 p. Available at: https://iie.org.ua/wp-content/uploads/application/pdf/nd_promyslovist_2024-2_compressed.pdf [in Ukrainian]
17. Profesiina mobilnist ukraintziv na tli kryzy liudskoho kapitalu. Spetsialne doslidzhennia Gradus Research dlia KMEF 2024. (2024). [Professional mobility of Ukrainians against the backdrop of the human capital crisis. Gradus Research Special Study for KIEF 2024]. Available at: <https://gradus.app/uk/open-reports/professional-mobility-of-ukrainians-amid-the-human-capital-crisis/> [in Ukrainian]

18. Zvit pro robotu orhaniv Pensiynoho fondu Ukrayiny u I pivrichchi 2024 roku. (2024). [Report on the work of the bodies of the Pension Fund of Ukraine in the first half of 2024]. Available at: <https://www.pfu.gov.ua/2167075-zvit-pro-robotu-organiv-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-i-pivrichchi-2024-roku>
19. Stratehichne planuvannia povoiennoho promyslovoho rozvytku: novi determinanty ta imperatyvy: kolektyvna monohrafiia (2024) [Strategic Planning of Post-War Industrial Development: New Determinants and Imperatives: Collective Monograph]. National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 2024. 164 p. [in Ukrainian]
20. European Business Association (2024). Try chverti robotodavtsiv vidchuvaiut defitsyt kadriv v Ukraini. Doslidzhennia rynku pratsi Ukrainy [Three-quarters of employers experience a shortage of personnel in Ukraine. Labor Market Research in Ukraine]. Available at: <https://eba.com.ua/try-chverti-robotodavtsiv-vidchuvayut-defitsyt-kadriv-v-ukrayini/> [in Ukrainian]
21. Razumkov Centre (2024). Trudovi resursy dlia povoiennoho vidnovlennia Ukrainy: stan, problemy, shliakhy rozviazannia. Analychna dopovid. [Labor resources for the post-war recovery of Ukraine: state, problems, ways to solve. Analytical report]. Kyiv, 2024. 229 p. Available at: <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/16/2024-Pyshchulina-TRUDJVI-RESURS-UKR-SAIT.pdf> [in Ukrainian]
22. Institute for Economic Research and Policy Consulting (2023). Ukrainskyi biznes pid chas viiny (shchomisiachne opytuvannia pidpriemstv). Vypusk 15. Lypen. 2023. [Ukrainian business during the war (monthly survey of enterprises). Issue 15. July. 2023]. Available at: http://www.ier.com.ua/files/projects/2023/TDF/_NRES_July_2023_FINAL_UA.pdf [in Ukrainian]
23. Karakuts A., Schedrin Yu., Davymuka Ol. Future of Ukraine Workforce Report/ May, 2023. Available at: <https://cpd.com.ua/future-of-ukraine-workforce.pdf>